

Ouderen en sociale veiligheid

Eindrapport

30.

Amsterdam, april 1994
Harm Jan Korthals Altes
Eric Lagendijk
Robert van Overbeeke

Bejaarde vrouw ligt 10 dagen in woning

DELFT, 22 FEBR. Een 91-jarige vrouw uit Delft heeft tien dagen gewond in haar woonkamer op de grond gelegen voordat de politie haar gisteren aantrof. Kennissen hadden de politie gealarmeerd omdat zij de vrouw al dagenlang niet hadden gezien. Met een hoogwerker van de brandweer kon de politie via het balkon de woning binnen. Daar troffen zij in het onverwarmde huis de vrouw aan. Zij was gevallen en kon niet meer opstaan. De vrouw was ernstig ondervoed, onderkoeld maar nog wel bij kennis. Ze is overgebracht naar een ziekenhuis in Delft.

NRC Handelsblad

Algemeen Dagblad

22 februari 1994

Hoe lang moeten we dit soort berichten in de krant nog 'normaal' vinden?

Als het aan de SEV ligt niet lang meer. Dan is er voor elke zelfstandig wonende oudere een vangnet, dat een gevoel van veiligheid geeft. Eén van de voorwaarden om als oudere zelfstandig te kunnen wonen, is immers de beschikbaarheid van mantelzorgers, hulpverleners en 'gewone', prettige burens om je heen. Mensen die op je letten, passief of actief, mensen die de moeite waard zijn om een praatje mee te maken of samen activiteiten mee te ondernemen, zodat je de deur eens uitkomt en vereenzaming wordt voorkomen.

Er moeten in buurten en wijken woongemeenschappen voor ouderen worden opgebouwd. Sociale verbanden, waarin zowel vitale als zorgbehoevende ouderen vertegenwoordigd zijn. Ouderencommissies die, waar onderlinge hulp ontoereikend is, eisen kunnen stellen aan instellingen die zorg- en dienstverlening aanbieden; door een hechte onderlinge organisatie en afspraken met de financiers van die instellingen.

De bundeling van de vragersmarkt is al tien jaar geleden op overtuigende manier al in de jaren zeventig door Abram de Swaan gepresenteerd als de congregatie-gedachte.

Mensen zelf laten bepalen welke zorg- en dienstverlening ze nodig hebben, dat is de kern ervan; een vraag die niet per individu, maar als groep aan de aanbieders voorgelegd wordt.

Het sociale verband tussen ouderen dat binnen de congregatie wordt opgebouwd, is zowel doel als middel. Een doel, omdat men zich door een versterkte onderlinge organisatie al weerbaarder en veiliger voelt. Een middel, omdat het sociaal verband het vertrekpunt is om de leefbaarheid en veiligheid van de woonomgeving te verbeteren. Dat kan via een project 'Ouderen actief voor leefbaarheid', waarin geëxperimenteerd wordt met een actieve rol en hoge organisatiegraad van (oudere-)groepen in de wijk. Twee wijken (in Amsterdam en Ede) hebben zich al voor zo'n experiment aangemeld bij de SEV.

Inhoudsopgave

	Pagina:
1 Verantwoording	1
1.1 De opdracht	1
1.2 Het werkproces	1
2 Theoretisch kader	3
3 De Congregatie-gedachte	6
3.1 Het congregatiemodel	6
3.2 Uitgangspunten van een congregatie van ouderen	6
3.3 Gefingeerde beschrijving van een congregatieproject	8
3.4 Het leefbaarheidsproject en de congregatie	9
4 Mogelijke experimenten	12
4.1 Project 'Woonbeleid voor ouderen in Ede-West'	13
4.2 Inkoopcoöperatie Nieuwmarktbuurt Amsterdam	13

Bijlagen:

1	Literatuur
2	Contactpersonen
3	Waslijst van maatregelen
4	Checklist 'Ouderen en woonomgeving'
5	Verslag van de expert-meeting

1 Verantwoording

1.1 De opdracht

Om als oudere langer zelfstandig te kunnen blijven wonen, moet aan voorwaarden worden voldaan. Eén van die voorwaarden is **sociale veiligheid** (een basisbehoefte van iedere mens).

Woningverhuurders spannen zich steeds meer in om gunstiger voorwaarden te scheppen voor hun zelfstandig wonende oudere huurders. Zij bieden de huurders service-plus pakketten aan of zetten een wonen-plus project op. Bij de SEV bestaat de indruk dat veiligheidsvoorzieningen in deze pakketten en projecten nog (te) vaak overgeslagen worden.

De SEV gaf aan DSP de opdracht om op basis van gesprekken en literatuurstudie te komen tot een 'waslijst van maatregelen' die, al dan niet als onderdeel van een service-pluspakket, bij kunnen dragen aan bevordering van de sociale veiligheid. Deze opdracht vertoont raakvlakken met andere SEV-activiteiten. Zo heeft de SEV in acht gemeenten een project "wijkaanpak voor ouderen" meegefinancierd, in een deel waarvan sociale veiligheid een aandachtspunt is gebleken, domweg omdat daar plaatselijk behoefte aan is.

Verder volgt de SEV experimenten in het kader van de combinatie van sociale alarmering en inbraakalarmering te Alkmaar en Vianen op de voet.

De opdracht aan DSP is verleend op basis van een uitgebreide offerte, waarin al werd vastgesteld dat veiligheid niet te koop is door een extra lampje hier of een slotje daar. Daarvoor zijn onveiligheidsgevoelens bij ouderen te zeer verstrengeld met zorgen om de algemene kwaliteit van het bestaan. Die zorgen komen voor een belangrijk deel voort uit onvrede over het afbrokkelen van de vertrouwde contact-netwerken in de eigen buurt, waarop men van oudsher terug kon vallen en nu ineens niet meer. Het gaat om een onbestemd soort van onveiligheidsgevoel. Een korte theoretische beschouwing (zie hoofdstuk 2) kan dit verduidelijken.

1.2 Het werkproces

Ontstaan van de 'waslijst'. Aan de hand van een zichzelf voortdurend uitbreidende lijst van contactpersonen in de wereld van ouderenhuisvesting, -zorg en organisatie is een reeks interviews gehouden en is schriftelijk materiaal bestudeerd dat door geïnterviewden werd aangedragen. Bijlagen 1 en 2 geven hiervan een overzicht. Grote lijn uit de interviews was dat de maatregelen die men kent en toepast weinig nieuws brengen en dat niet de kennis over de maatregelen, maar de kennis over de **organisatie** rond de maatregelen het knelpunt vormt. Wij besloten daarom de waslijst van maatregelen een plaats te geven in een bijlage (bijlage 3) en ons verder te concentreren op de organisatie-kant. De interviews hadden voor de uitwerking daarvan veel inspirerend materiaal opgeleverd.

Ontstaan van de 'congregatie-gedachte'. Op een gegeven moment leek het materiaal, al brainstormend, als een puzzel in elkaar te vallen tot een universeel organisatiemodel voor een leefbaarheidsproject voor ouderen. De coördinatie van de vraag zou dan in één klap met de coördinatie van het aanbod opgelost kunnen worden. Voor de coördinatie van het **aanbod** zou een geïntegreerd leefbaarheids-project in wijken moeten worden aangeboden. Voor de coördinatie van de **vraag** zouden in wijken congregaties van ouderen moeten ontstaan: verenigingen van

ouderen die hun hulpvraag voor een deel onderling oplossen en voor het andere deel als **groep** kenbaar maken aan de hulpverlenende instanties. Na enkele aanvullende gesprekken bleek het echter verstandig om een stap terug te doen en eerst te bekijken wat er in de coördinatie van de **vraag** te verbeteren valt; dit was ook een uitdrukkelijke wens van de opdrachtgever. In die fase is een tussenverslag gemaakt, waarin de coördinatie van de vraag, voortbordurend op de congregatie-gedachte, verder was uitgewerkt maar waarin het aanbieden van een geïntegreerd leefbaarheidsproject geheel was verdwenen. Dit tussenverslag is toegezonden aan een aantal 'experts' op het gebied van ouderenzorg en -huisvesting en vormde de basis voor de 'expert-meeting' die in het kader van het project is georganiseerd.

Verwerking resultaten expert-meeting in eindrapport. In januari 1994 is een 'expert-meeting' georganiseerd, waarin de congregatie-gedachte onderwerp van discussie vormde en dan met name de vraag of het de moeite waard is om voor het vergroten van de leefbaarheid en de veiligheid in een wijk iets als een congregatie in het leven te roepen. De 'experts' zagen duidelijk wel iets in de vorming van 'congregaties' of hoe ze in de sociale werkelijkheid ook genoemd zullen worden, en verwachten er een substantieel effect op het veiligheidsgevoel van. Twee deelnemers meldden zich staande de vergadering aan voor een experiment om met de congregatie-gedachte aan de slag te gaan. Deze nieuwe gegevens zijn in het voorliggende eindrapport verwerkt. Ook is er een afzonderlijk verslag van de expert-meeting in opgenomen (bijlage 5).

2 Theoretisch kader

Criminaliteit en sociale veiligheid

Ouderen die zich onveilig voelen, hebben angst om slachtoffer te worden van criminaliteit. Deze angst doet zich vooral voor wanneer het (woon)gedrag als gevolg van die angst in negatieve zin verandert. Eén op de vier ouderen (boven de 55 jaar) voelt zich niet veilig *in* de woning (CBS, 1993). Onveiligheidsgevoelens gaan in sterke mate gepaard met sociaal isolement. Ter bevordering van de integratie van ouderen in de maatschappij pleit de overheid voor het stimuleren van het zelfstandig wonen van ouderen. Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt echter anno 1993 vast dat "(...) voor zover een koppeling van het ouderenbeleid in de sectoren huisvesting en zorg met sociale vernieuwing heeft plaats gevonden, deze koppeling vooral een symbolisch en strategisch karakter heeft"¹.

Het zijn niet alleen buurten in verval waar mensen zich onveilig voelen. Mensen in verschillende buurten hebben verschillende redenen om zich bang te voelen. In sociaal onsamenhangende buurten heeft angst voor criminaliteit een gerechtvaardigde grond in de bezorgdheid over verval en verloedering. In meer veilige oorden is angst voor criminaliteit een probleem voor specifieke groepen: voornamelijk vrouwen, jeugdigen en ouderen². Garofalo en Laub plaatsen om die reden de sociale veiligheid in de context van de *Quality of Life*³. Het gaat immers niet (alleen) om de feitelijke criminaliteit die plaatsvindt, maar om de angst er slachtoffer van te worden. Die angst hangt samen met sociaal en economisch kapitaal van mensen, en met 'subjectief kapitaal'. Dit laatste verwijst naar individueel geluk, voldoening en persoonlijk welzijn. De angst wortelt in dat geval dus niet in concrete ervaring met criminaliteit. De auteurs stellen echter dat ouderen in stedelijke milieus een specifieke angst hebben voor criminaliteit, namelijk de angst om aangevallen of beroofd te worden. Daar wortelt de angst dus voor een belangrijk deel wél in concrete bedreigingen voor de persoonlijke veiligheid.

Naast de angst voor **criminaliteit** speelt ook de angst voor aantasting van de eigen waarden en normen door instroom van andere bevolkingsgroepen een belangrijke rol; dit kan aangeduid worden met angst voor **pluriformiteit** in een voorheen relatief homogene buurt. Het gaat daarbij om bevolkingsgroepen die er allen een andere leefstijl en andere normen op na houden dan de autochtone bewoners. Deze instroom is gepaard gegaan met een uitstroom van bewoners die een vergelijkbare leefstijl hadden als de achterblijvende (en inmiddels oudere) bewoners.

Dit alles brengt een type onveiligheidsgevoelens met zich mee dat mede berust op verschillen in subcultuur⁴. Wellicht is in dit geval onveiligheid zelfs niet de juiste term, er is veeleer sprake van onbehagen over een verloren gegane consensus ten aanzien van leefbaarheids- en fatsoensnormen, een 'bezorgdheid om de buurt', waardoor men zich geïsoleerd voelt in de eigen woonomgeving. In de *Quality of Life*-stroming spreekt men in dit verband van *concern for community*.

1 SCP, *Ouderen in tel 1990-1994*, 1993.

2 Soomeren, P. van, *Criminaliteit en Gebouwde Omgeving*. Bureau Criminaliteitspreventie, Amsterdam/Min. van VROM, 1987.

3 In: *The Fear of Crime: Broadening Our Perspective*, in: *Victimology: An International Journal*, vol. 3, 1978, no. 3-4, pp. 242-253.

4 Zie Wuerz, K. - Verdwaald in eigen buurt: onveiligheidsgevoelens in buurten en de rol van medebewoners. In: F.W. Winkel en A. van der Wurff (red.) - *Angst voor criminaliteit; theorie, onderzoek, interventie*. Swets & Zeitlinger, A'dam/Lisse, 1990.

De Nederlandse onderzoekster *Wuertz* borduurt voort op de *Quality of life*-stroming en omschrijft de buurt als referentiekader voor sociale veiligheid. Het feit dat men is aangewezen op en afhankelijk is van dezelfde woonomgeving, is cruciaal; deze krijgt hierdoor een symbolische lading en wordt anders beleefd. Wanneer men zich moeilijker kan verenigen met hetgeen zich op straat afspeelt, zal men zich meer in de privésfeer terugtrekken. Bejaarde respondenten uit haar onderzoek gaven aan dat zij er grote eer in stellen hun zelfstandigheid te bewaren, en een actief sociaal leven te leiden. De angst om er niet bij te horen, is voor hen van wezenlijk belang.⁵

Veiligheid in de woonomgeving

Meer dan anderen hebben ouderen de indruk dat politie en justitie nauwelijks vat hebben op criminaliteit. Zij worden hierin gesterkt door hun interpretatie van het nieuws, en de bevestiging daarvan door andere (meestal) ouderen. Uit Amerikaans onderzoek⁶ blijkt dat degenen die zich het meest bedreigd voelen door criminaliteit, er het minst tegen doen. Dit geldt zowel op het niveau van (groepen) individuen (ouderen, vrouwen en migranten), als van buurten of wijken. In de laatste optiek moet gedacht worden aan achterstandswijken waar geleidelijk steeds minder collectieve actie wordt ondernomen als reactie op verval en verpaupering, vergeleken met de betere wijken, waar die actie stabiel blijft. Clarke en Lewis wijzen erop⁷ dat ouderen gedurende hun verblijf in de wijk emotioneel sterk verknocht zijn geraakt aan hun woonomgeving. Wanneer de bevolkingssamenstelling van de wijk zich sterk heeft gewijzigd, wordt de identificatie van (juist) de ouderen met de woonomgeving problematisch. Ouderen vertonen eerder angst voor het onbekende, zodat allochtone nieuwkomers of studenten al snel als bedreigend worden ervaren. Te meer ook omdat ouderen door het vertrek (door verhuizing of overlijden) van andere ouderen hun sociale netwerk zien afbrokkelen. Ouderen worden bovendien veelal minder mobiel, zodat zij in geval van nood aangewezen raken op de bereidwilligheid van aanwezige burens.

Buurtgevoel

Karakteristiek voor de *Quality of Life*-stroming is zoals gezegd de wijkgerichte benadering van het onveiligheidsprobleem en meer in het bijzonder de aandacht die gevestigd wordt op de directe woonomgeving als referentiekader voor criminaliteit: mensen leiden uit signalen in de fysieke omgeving af hoe (on)veilig een bepaalde buurt is. De woonbeleving (en onderzoek daarnaar) heeft dan grote betekenis. Om erachter te komen waarom mensen zich onveilig voelen, moet inzicht verkregen worden in de betekenisgeving, beleving en waardering. Hierbij moet onderscheid worden aangebracht in fysieke en sociale aspecten. Het al of niet ervaren van een sociaal netwerk is een voorbeeld van zo'n sociaal aspect. De *Quality of Life*-theorie is goed van toepassing op ouderen. Ouderen hebben door een lange woonduur veelal een sterke binding met de buurt, en het is juist bij ouderen aannemelijk dat zij zich bezorgd maken om de teloorgang van dit buurtgevoel.

5 Zie: Wuertz, K., *Sociale veiligheid. Ruimtelijke scheidslijnen, sociale contrasten, symbolische grenzen*. Onderzoekscentrum R.O.V., Fac. der Sociale Wetenschappen, RU Leiden, 1988.

6 Skogan, W.G. en M.G. Maxfield, *Coping With Crime. Individual and Neighborhood Reactions*, Beverly Hills and London: Sage Publications, 1981.

7 Zie: Fear among the Elderly. An Exploratory Study, in: *The British Journal of Criminology*, vol. 22, no. 1, jan 1982, pp. 49-62.

Lewis en Maxfield⁸ geven aan dat de perceptie van de buurt niet op 'verbeelding' berust; buurtbewoners voelen zich niet zo maar onveilig. Daar kunnen zij alle redenen toe hebben, wanneer de situatie in de buurt naar werkelijkheid wordt ingeschat. De meest voorspellende indicator is een zichtbare verloedering van de directe leefomgeving. Leegstaande panden, vandalisme, vervuiling, druggebruik en zich vervelende tieners zeggen de ouderen meer over de sociale conditie van een buurt en de angstgevoelens van bewoners dan de statistieken van de wijkpolitie. Deze *incivilities* vormen de stille getuigen van een zwakke sociale controle.

Leefbaarheid

Uit onderzoeken naar buurtbeheer is gebleken dat leefbaarheid sterk wordt beïnvloed door sociale contacten in de buurt, fysiek beheer van de buurt en het beleid van politie, justitie, welzijnswerk en opbouwwerk. Waar enkele jaren geleden buurtbeheerprojecten zijn gestart, worden deze nu veelal aangeduid als leefbaarheidsprojecten. Meerdere organisaties dienen het voortouw te nemen om de buurt weer leefbaar te maken. Samenwerking tussen woningcorporaties, welzijnsinstellingen, de gemeentelijke diensten voor reiniging en openbare werken, en niet in de laatste plaats bewoners en bedrijfsleven, mondt uit in een platform voor het vergroten van de leefbaarheid in de buurt.

Zelfredzaamheid

Buurtbeheerprojecten worden gestart en getrokken door **aanbieders** van diensten. Dat drukt de bewoners in de passieve rol van consument. Het feit dat men als consument mag meepraten over de dienstverlening van de aanbieders verandert daar niets aan. De gedachte dringt zich op dat met het neerleggen van het initiatief en het trekkerschap bij de **vragers** een meerwaarde op zou kunnen leveren voor de leefbaarheid en veiligheid in de buurt. De consument zal zich dan moeten organiseren in groepen, om de (collectieve) vraag naar de dienstverlening van de aanbieders gebundeld bij die aanbieders neer te leggen. De verhoging van de organisatiegraad zal vooral bij ouderen het effect hebben dat het veiligheidsgevoel toeneemt, omdat men zich er sterker en weerbaarder door gaat voelen. Er bestaan op buurtniveau al velerlei organisaties waaraan ouderen meedoen. Niet alleen informele maar ook meer officiële. Er zijn gezelligheidsverenigingen, afdelingen van politieke partijen, ouderenverenigingen en huurdersverenigingen. Deze verenigingen vormen bij uitstek aangrijpingspunten om ouderen meer controle en zeggenschap te geven over leefbaarheid in de buurt en om op de lange duur te komen tot een al-omvattend netwerk van ouderen.

8 Lewis, D.A. en M.G. Maxfield, Fear in the Neighborhoods: An Investigation of the Impact of Crime. in: *Journal of Research in Crime and Delinquency*, July, 1980, pp. 160-189.

3 De Congregatie-gedachte

3.1 Het congregatiemodel

Wonen, woonomgeving, zorg en voorzieningen voor ouderen kunnen worden ondergebracht in één dynamisch samenwerkingssysteem waarbij voldoende rekening wordt gehouden met de zeggenschap, het zelfstandig functioneren en de eigen verantwoordelijkheid van ouderen. Een dergelijk systeem stijgt uit boven de 'één-loketgedachte' wanneer ouderen zelf de vorm en inhoud van het loket bepalen. Het loket is alleen dan het meest bruikbaar als ouderen samen verantwoordelijk zijn voor de inhoud van het voorzieningen- en dienstenpakket dat aan het loket te halen is.

De socioloog en psycho-analyticus Abram de Swaan heeft beschreven hoe een dergelijk dynamisch systeem gestalte kan krijgen⁹ door **congregaties** (groepen, verenigingen) te vormen van mensen die dezelfde behoeften aan zorg- en dienstverlening hebben¹⁰. Het congregatiemodel zorgt er voor dat de vragers zelf de verantwoordelijkheid dragen voor de samenstelling van het pakket van maatregelen (het aanbod) dat ze nodig hebben, en voor het aanstellen van functionarissen die deze maatregelen kunnen (laten) uitvoeren.

De ouderencongregatie inventariseert de wensen en behoeften op het gebied van wonen, woonomgeving, zorg en voorzieningen (waarmee de leefbaarheid en de sociale veiligheid worden bevorderd). Doordat zij verenigd zijn kunnen zij naar de aanbieders een vuist maken. Zij vormen een machtsblok, zeker wanneer het zo ver komt dat zij rechtstreekse afspraken met de financiers gaan maken. De professionele aanbieders **moeten** dan wel volgen.

3.2 Uitgangspunten van een congregatie van ouderen

Het belangrijkste uitgangspunt is dat er op de lange duur een al-omvattend netwerk ontstaat, waar geen oudere meer doorheen kan glippen. Elke oudere wordt door minstens een andere oudere 'in de gaten gehouden'.

Dit netwerk is zowel doel als middel. Doel, omdat het ouderen zekerheid geeft en incidenten zoals in het aangehaalde krante-artikel zo goed als uitsluit. Middel, omdat de hoge organisatiegraad een hefboom biedt om het aanbod van woongelegenheid, zorg en dienstverlening afgestemd te krijgen op de werkelijke behoefte. Een congregatie is geen project, want een project loopt voor een bepaalde tijd (het heeft een duidelijk begin en einde), terwijl een congregatie wordt opgericht voor onbepaalde tijd.

Ouderen die zich verenigd hebben in een congregatie moeten onderling goed bereikbaar zijn. Daarnaast moeten zij, omdat zij zelf de beleidsdoelstellingen bepalen,

9 In *'Halverwege de heilstaat'*, Meulenhof Amsterdam, 1983. Het congregationeel model behelst een reorganisatie van de verzorgingsstaat. In de artikelenreeks *'Reformatie van de verzorging'* in dit boek schetst De Swaan (pp. 19-36) de veranderingen die volgens hem nodig zijn om verzorging effectiever en efficiënter aan te laten sluiten op wensen en behoeften van mensen die zich ook zelf verantwoordelijk moeten tonen voor afstemming van vraag en aanbod. Hij komt uit op het oprichten van **congregaties** van vragers op de welzijnsmarkt.

10 In de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt speelt men met de gedachte om ouderen met dezelfde behoefte aan zorg- en dienstverlening een **inkoopcoöperatie** te laten vormen. Dit concept is berust op dezelfde grondslagen als De Swaans congregatie-concept.

een zekere geestverwantschap¹¹ hebben: een mate van gelijkgezindheid over aard en omvang van te leveren diensten en voorzieningen. Een derde grondslag van de congregatie is de gezamenlijke bereidheid om zelf iets aan de leefbaarheid van de buurt te doen. Niet alles hoeft te worden uitbesteed aan professionals: men kan iets van professionals en van elkaar leren en men kan **elkaar** ook diensten leveren. Onderlinge hulp en gezamenlijke actie kan veel hulpvragen oplossen. Actieve ouderen kunnen zich ontpoppen als **mentor** voor hun meer hulpbehoevende congregatiegenoten. Op die manier kan de congregatie het door hun gewenste aanbod afstemmen op de eigen, veranderende (kleiner wordende!) vraag. Dit vergt een omslag in het denken over verzorging en dienstverlening. Staat nu ieder op zichzelf tegenover de gesubsidieerde professional, onder het congregatieve stelsel staat de beroepskracht tegenover de vereniging van gebruikers van de diensten die hij levert. Die vereniging krijgt meer macht naar mate zij zich sterker organiseert. Congregaties zijn gevormd op basis van vrijwilligheid van de betreffende ouderen. In de praktijk zal dit binnen de wijk of buurt blijven, waarmee de ouderen zich verbonden voelen. Bij ouderen die zich door hun bijzondere cultuur of religie sterk verbonden voelen, kan dat anders liggen. Zij vormen desgewenst een aparte congregatie, die de hele stad bestrijkt.

Het is denkbaar dat ook **jongere** bewoners bereid zijn deel uit te maken van de congregatie¹².

Een keuze voor de wijk/buurt als geografische eenheid heeft het voordeel dat op die schaal vaak al een sterke buurtvereniging of bewonersplatform bestaat. De congregaties kunnen daarvan een afsplitsing zijn. Soms is de aanbodzijde ook al op buurtniveau gecoördineerd, namelijk in het kader van een buurtbeheerproject. Bij deze initiatieven zou aangesloten kunnen worden. Een groot voordeel is dat bij de organisaties die deelnemen in een buurtbeheerproject al draagvlak is voor de filosofie van een integrale werkwijze en men heeft geleerd om naar bewonerswensen te luisteren.

Van de congregatie (de groep ouderen die zich in de congregatie verenigd heeft) wordt niet verwacht dat zij zich vergaand bemoeit met de coördinatie van het aanbod dat zij voor zichzelf geformuleerd heeft. Daartoe kan zij over een professionele 'sterke arm' beschikken, een door haarzelf benoemde "coördinator ouderenzorg"¹³, die zijn (haar) best ervoor doet om het gevraagde pakket door de congregatie geleverd te krijgen.

Meer concreet:

- de coördinator is aanspreekpunt voor alle ouderen die aangesloten zijn bij de congregatie en ondersteunt de congregatie met raad en daad;
- de coördinator draagt zorg voor de belangenbehartiging naar de betrokken organisaties op de terreinen van wonen, woonomgeving, zorg en voorzieningen¹⁴;
- de coördinator is verantwoordelijk voor het bewaken van een doelmatige samen-

11 Vaak is die er al in een buurt, omdat ouderen elkaar kennen uit de buurt, via gezelligheidsverenigingen, een politieke partij of bewonerscommissies. De congregatie kan op een natuurlijke manier uit dit soort bestaande netwerken opbloeien.

12 Tot voorbeeld strekken de ervaringen van Woningbouwvereniging Het Oosten in Amsterdam: in het kader van het beschikbaar stellen van een alarmeringsfaciliteit aan oudere bewoners was deze vereniging op zoek naar mantelzorgadressen voor ouderen die geen contacten in de directe omgeving hadden. Door de ledenraad, bewonerscommissies of zelfs individuele leden in de nabijheid van de betreffende oudere aan te schrijven, zijn voldoende van deze zogenaamde 'mantelzorgadressen' gevonden. Dit zijn in principe mensen van alle leeftijden.

13 Voorbeeld is de Stichting Buurtvoorzieningen voor Ouderen Flesseman in de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt. Die fungeert al sinds haar oprichting als 'sterke arm' van de ouderen in de buurt.

14 Dit moet tweerichtingsverkeer zijn: er gaan niet alleen signalen vanuit de congregatie via de coördinator naar de aanbieders, de aanbieders sluizen ook belangrijke informatie over hun cliënten via de coördinator door naar de congregatie.

werking en afstemming tussen deze organisaties, voorzover het belang van de congregatie waarvoor de coördinator werkt in het geding is.

3.3 Aanzet tot beschrijving van een project 'Ouderen actief voor leefbaarheid' ¹⁵

Randvoorwaarden. Deze beschrijving vertrekt vanuit de aanname, dat men in de betreffende buurt/wijk al gekomen is tot de aanwijzing van een coördinator voor het congregatieproject¹⁶. De beschikbaarheid van een coördinator is een eerste randvoorwaarde.

Een tweede randvoorwaarde is het bestaan van een bereidheid tot onderlinge samenwerking bij de voor de leefbaarheid van ouderen relevante professionele organisaties (de aanbieders). Die aanbieders moeten door de coördinator om de tafel kunnen worden geroepen op momenten dat hij/zij dat nodig acht.

Per buurt kunnen de participanten verschillen naar gelang de buurt- en bewonerskarakteristieken. Bovendien is dit afhankelijk van welke organisaties er opereren in de buurt. Het zal gaan om een selectie uit de volgende organisaties:

- woningcorporaties/overige verhuurders;
- politie;
- ouderenwerk (welzijnswerk)/wijkpost voor ouderen;
- opbouwwerk;
- gezinshulp/thuiszorg;
- huisartsen;
- kruiswerk;
- wijkverpleging;
- Riagg;
- gemeentelijke afdelingen en diensten (welzijn, ruimtelijke ordening, openbare werken/groen, sociale vernieuwing, algemene zaken/criminaliteitspreventie).

Het is niet de bedoeling dat al deze instanties permanent vertegenwoordigd zijn in een overlegstructuur. Het gaat er alleen om, dat de coördinator weet wie er binnen elke organisatie aanspreekbaar is voor vragen die uit de congregatie opkomen. De congregatie (of een vaste werkgroep daar binnen) komt regelmatig bij elkaar en roept de coördinator erbij op het moment dat ze het **zelf** nodig vindt. Het overleg tussen de coördinator en de congregatie is voor het functioneren van het congregatiemodel veel belangrijker dan eventuele overleggen aan de aanbodkant.

Impliciet is de laatste en meest wezenlijke randvoorwaarde voor het project aangegeven: *er is een congregatie in de wijk*. Op dit moment is nog nergens in letterlijke zin aan deze voorwaarde voldaan, maar dat hoeft geen bezwaar te zijn. Belangrijk is dat ouderen op buurt/wijkniveau **georganiseerd** zijn (in sociale verbanden of 'netwerken') en dat er een wil tot zelfbeschikking en eigen inzet voor de leefbaarheid in de wijk aanwezig is. In de Rotterdamse wijk die tot voorbeeld van deze praktijkbeschrijving strekt, was daar bij de ouderen een ware cultuuromslag voor nodig. Van een passieve, eisende opstelling is men daar gekomen tot een actieve, meedenkende en meewerkende opstelling. Het opbouwwerk heeft in die cultuuromslag een centrale rol gespeeld.

15 Voor het schrijven van deze paragraaf is inspiratie geput uit de praktijk in de Rotterdamse wijk Oud-Mathenesse, zoals beschreven in: 'Een nieuw zonnetje', 1993.

16 De coördinator wordt geleverd door een woningcorporatie, wijkpost, gemeente of een andere, voor ouderen reeds vertrouwde organisatie. Dit moet per geval bekeken worden.

Een praktijksituatie. In de voorbeeldwijk is (nog) geen congregatie, maar er zijn tal van sociale verbanden waaruit de congregatie waarschijnlijk moeiteloos zou kunnen ontstaan. Er zijn 'vrolijke netwerken' (jeu de boule club, koor, kaartclub, club voor culturele uitstapjes), er is een huis-aan-huisblad ('De omroeper', gemaakt door de ouderen zelf), er zijn verscheidene telefooncirkels en er is een 'werkgroep ouderen' die, samen met het opbouwwerk, zorg draagt voor de belangenbehartiging naar de instanties.

De congregatie zou in de voorbeeldwijk geen nieuw sociaal verband hoeven te zijn. Het zou een bundeling van bestaande verbanden zijn met het specifieke doel om het leefbaarheidsproject in de wijk op gang te krijgen en te onderhouden. Omgekeerd zal het leefbaarheidsproject, als het eenmaal loopt en resultaat oplevert, de gemeenschapszin binnen de congregatie (verder) aanwakkeren. De meeste sociale verbanden zullen niets met leefbaarheid te maken hebben, maar fungeren als 'donor' voor het leefbaarheidsproject: er worden vrijwilligers voor de bemensing van het leefbaarheidsproject geworven. Er is overigens in de voorbeeldwijk een sociaal verband dat zich wel direct richt op de leefbaarheid en veiligheid in de wijk: de kring 'Tippers Woonomgeving'. Eén van de 'tippers' aan het woord over haar werk:

"Het systeem werkt simpel. Als de stoep verzakt is dan vul ik een klachtenkaartje in of bel even. In de wijkwinkel verdwijnt mijn klacht in *James*, een computer, en in het bakje van de WOP-voorman¹⁷ die daar iedere dag in kijkt. Die repareert de klacht of zet een andere ploeg aan de klus. Na een dag of twee, drie ga ik kijken of de klacht verholpen is. Als de stoep gemaakt is... ja dan ben ik best een beetje trots dat ik een handje geholpen heb. Is er na een week nog niks gebeurd en heb ik ook niks gehoord dan bel ik opnieuw om te vragen wat er aan de hand is. Maar dat komt zelden voor. (...) Ik loop niet meer mopperend verder als ik iets zie. Ik maak er nu werk van. Zo helpen we om de wijk op orde te houden. En je leert er meer mensen door kennen en dat maakt het ook nog eens leuk".

3.4 Het leefbaarheidsproject en de congregatie

Ergens in de bonte verzameling sociale netwerken in de wijk moet een kern worden gevonden, rond welke het initiatief tot het starten van een leefbaarheidsproject kan condenseren. Het mooist zou zijn als de kern in de ouderenorganisatie zelf zou liggen, maar als dat niet het geval is kan de aan te stellen coördinator als kern fungeren. De vraag is nu: kan een leefbaarheidsproject op zijn buurt de kern zijn waaruit op de lange duur (als het leefbaarheidsproject misschien al afgelopen is) een congregatie ontstaat?

Minimaal congregatiemodel. De meest minimale vorm van een congregatie is een bundeling van bestaande netwerken van de ouderen door toedoen van een externe coördinator. Deze laatste zoekt binnen de bestaande netwerken naar vrijwilligers voor een 'werkgroep leefbaarheid'. Deze groep brengt per straat in kaart waar ouderen wonen en wie daarvan hulpbehoevend is en/of geïsoleerd leeft. Vervolgens gaat de groep op zoek naar geschikte, dicht in de buurt van de geïsoleerde ouderen wonende **huisbezoekers** (eerder in dit stuk 'mentoren' genoemd). Hij (zij) kan daartoe zijn (haar) licht opsteken bij de 'vrolijke netwerken' (en daarbinnen naar

17 WOP = Wijk Onderhouds Ploeg (een ploeg waarin alle beheerdiensten voor de openbare ruimte vertegenwoordigd zijn, zodat men op elk soort klacht actie kan ondernemen).

vrijwilligers zoeken voor de functie) of er een advertentie voor plaatsen in het ouderenblad, op de kabelkrant of via een ander medium waarmee kandidaten bereikt worden. De huisbezoekers zijn de extra ogen en oren van de coördinator om gevallen van dreigende vereenzaming door angst en sociaal isolement tijdig op het spoor te komen.

Naarmate het netwerk groter en dichter wordt, zal de behoefte aan zorg- en dienstverlening van de aangesloten ouderen concreter en representatiever omschreven kunnen worden. Zodra die vraag voldoende helder is, kan hij als een gebundeld pakket worden neergelegd bij de aanbieders. Die bundeling zorgt ervoor, dat het signaal door de aanbieders onmogelijk genegeerd kan worden.

Aanvullend op het speurwerk van de werkgroep, worden er een paar keer per jaar 'leefbaarheidsmiddagen' belegd, waarvoor alle ouderen in de wijk worden uitgenodigd. Dit is het grote platform waarop klachten, wensen en ideeën inzake de sociale (on)veiligheid kunnen opborrelen en hun weg vinden naar de werkgroep en de coördinator. Dit kan, als daar behoefte aan is, op een meer gestructureerde manier plaatsvinden via OWOG-cursussen¹⁸.

In het minimale congregatiemodel zullen veel zaken buiten de congregatie om geregeld blijven. Ouderen blijven individueel aankloppen bij de instanties of hun familie wordt ermee belast. Dat geeft niet, want de congregatie is in haar minimale vorm niets meer en niets minder dan een **buffer** voor de ouderen die de mogelijkheid om hun klachten zelf op te lossen niet bezitten. Daarnaast heeft de congregatie betekenis voor de nog actieve, vooruitziende ouderen die er rekening mee houden dat zij die mogelijkheid tegen de tijd dat zij afhankelijk worden van anderen (misschien) niet meer zullen bezitten.

Maximaal congregatiemodel. Een congregatie (die ooit begonnen kan zijn als een 'werkgroep leefbaarheid', zoals in het voorgaande beschreven) kan op den duur uitgroeien tot een organisatie op zichzelf, een vereniging met een bestuur, dat uit eigen gelederen wordt benoemd.

De vereniging kan op eigen benen staan. Er is nog wel een professionele coördinator beschikbaar, maar die hoeft niet meer zo sterk het initiatief te nemen, het initiatief komt uit de vereniging zelf.

'Leefbaarheidsmiddagen' zijn geen vrijblijvende gebeurtenissen meer, maar gestructureerde ledenvergaderingen van de congregatie.

OWOG-cursussen zijn geen toevalligheid meer, maar worden gestructureerd aangeboden aan groepjes nieuw toegetreden congregatieleden.

De boodschapper van de congregatie is niet meer het kolommetje in de wijkkrant, maar een zelfstandig en regelmatig verschijnend bulletin speciaal voor de leefbaarheid en sociale veiligheid voor de ouderen in de wijk.

De congregatie heeft in de loop van de tijd binnen de wijk naam en faam verworven, zij geniet bekendheid en vertrouwen bij de ouderen in de wijk als het kanaal waarlangs klachten, wensen en ideeën inzake de leefbaarheid en (on)veiligheid in de wijk doorgesluisd kunnen worden naar de instanties dan wel via een systeem van onderlinge hulp zelf opgelost kunnen worden. Binnen de gemeenschap van ouderen in de wijk zal de gedachte zich verankeren dat wie zich als actieve oudere inzet voor de congregatie, er tegen de tijd dat men zelf hulpbehoevend wordt, zeker van kan zijn dat die hulp er (via de congregatie) ook *komt*. Er kan een zichzelf in stand houdend systeem ontstaan dat gebaseerd is op de gedachte aan solidariteit tussen de actieve en de hulpbehoevende ouderen in de wijk.

Dit solidariteitsbeginsel is al lang bekend: men denke aan de AOW-uitkering. De

18 OWOG = Over Wonen voor Ouderen Gesproken (zie ook de waslijst van maatregelen, in bijlage 3, rubriek 7).

congregatie werkt op één belangrijk punt echter heel anders dan de AOW: de congregatie werkt niet voor een anonieme groep maar voor iets dat men persoonlijk kent, iets dat van de ouderen zelf is: de wijk, de congregatie. Juist vanwege deze persoonlijke noot mag verondersteld worden dat solidariteit tussen generaties, een basisvoorwaarde om ooit tot een echte congregatie te komen, relatief makkelijk zal ontstaan. Maar of die veronderstelling klopt, kan alleen een praktijkexperiment uitwijzen.

4 Mogelijke experimenten

Om tot een bruikbare aanzet voor een experimentvoorstel te komen zijn eerst de voorwaarden op een rijtje gezet, waaronder een project 'Ouderen actief voor leefbaarheid' tot bloei kan komen, een project dat op de lange duur uit kan groeien tot een al-omvattend en gestructureerd netwerk, dat de naam 'congregatie' waard kan zijn.

De expert-meeting en de gefingeerde beschrijving van een congregatieproject (zie elders in deze rapportage) hebben het basismateriaal gevormd om tot dit rijtje voorwaarden¹⁹ te komen:

- Het project vindt plaats op wijk- of buurtniveau.
- Beschikbaarheid van een coördinator: er dient een professionele coördinator vrijgemaakt te worden, die de voortgang bevordert en (zonodig, dat wil zeggen als de ouderen dit zelf niet willen of kunnen) namens de ouderen met de aanbodinstanties onderhandelt.
- Een (liefst reeds bestaande) organisatie van ouderen met organisatorische en bestuurlijke kwaliteiten: zij zouden een soort dagelijks bestuur van de congregatie kunnen vormen, dat uitvoerende taken op zich neemt (bijvoorbeeld een register van adressen van ouderen samenstelt) en organisatorische taken (periodiek bijeenkomsten organiseren om de wensen van ouderen te peilen bijvoorbeeld).
- Informele netwerken, zoals verenigingen, gezelligheidsclubs, en dergelijke: dit om op een relatief makkelijke manier een register van ouderen in de buurt te verkrijgen. Via een 'sneeuwbal-methode' kan men dan tevens makkelijker de niet-georganiseerde ouderen (kennissen van die georganiseerde ouderen) in de buurt in kaart brengen.
- Een inhoudelijk 'condensatiepunt' waaromheen zich een leefbaarheids- of veiligheidsproject kan vormen, bijvoorbeeld 'woningverbetering'.
- Draagvlak onder ouderen: er moet tevoren vastgesteld worden in hoeverre ouderen voelen voor een dergelijk project. Tevens kan nagegaan worden in hoeverre ouderen actief willen participeren in het project. Mocht er aanvankelijk niet veel draagvlak bestaan, dan zouden de eerste inspanningen gericht moeten zijn op verhoging van het draagvlak. Is er dan nog steeds te weinig draagvlak, dan kan het project beter niet in de betreffende buurt plaatsvinden.
- Commitment van aanbieders: de aanbodinstanties dienen een bereidheid uit te spreken (liefst zwart op wit) om hun aanbod af te stemmen op een eventueel veranderende (en in elk geval meer georganiseerde) vraag.
- Een communicatiekanaal, bijvoorbeeld een rubriek in een bestaand wijkblad of huis-aan-huisblad, maar liefst een speciaal blad voor ouderen in de wijk. Het is van groot belang om de ouderen voortdurend te melden welke resultaten er geboekt zijn en welke pogingen er ondernomen worden om (nog meer) resultaat te boeken. Hiermee wordt tevens de motivatie om deel te nemen aan het project hoog gehouden. Bovendien werkt een informatieblad (in het verlengde van al het voorgaande) als een kanaal om vrijwilligers te werven voor functies zoals mentor of huisbezoeker.
- Actief opbouwwerk: het is van groot belang om een actieve organisatie voor opbouwwerk te hebben in de betreffende wijk of buurt om de bewoners te onder-

¹⁹ Overigens zien wij deze voorwaarden geen van alle als harde randvoorwaarden (sine qua non voorwaarden), het zijn eerder faciliterende voorwaarden. In feite is uitsluitend het ontstaan van solidariteit tussen generaties (de 60-jarigen en de 90-jarigen) een harde voorwaarde. En dat is nou net het enige dat niet van tevoren dicht te regelen is.

- steunen bij het activeren van andere bewoners, het boven tafel krijgen van de wensen, het bewerkstelligen van een cultuuromslag bij ouderen om van een passieve, eisende opstelling te komen tot een actieve, meedenkende opstelling.
- Politieke steun (eventueel): met name wanneer verwacht wordt dat gemeentelijke organisaties bij het project betrokken zullen raken (aan de aanbodzijde) is het noodzakelijk om zich verzekerd te weten van de steun van een wethouder, liefst bekrachtigd door een raadsbesluit. Op die manier kunnen eventueel tegenstribbelende gemeentelijke diensten tot medewerking aangezet worden.
 - Een ontmoetingsruimte centraal in de wijk, waar ouderen (ook nu al) makkelijk binnenlopen.

Inmiddels beschikken we over twee projectvoorstellen voor een experiment 'Ouderen actief voor leefbaarheid', één voor Ede-West en één voor de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt. We beoordelen deze voorstellen globaal aan de hand van de zojuist opgestelde randvoorwaarden.

4.1 Project 'Woonbeleid voor ouderen in Ede-West'

Korte omschrijving

Het voorstel uit Ede betreft een lopend project 'Woonbeleid voor ouderen' in de wijk Ede-West. In dit project wordt uitgegaan van een samenhang tussen wonen, sociale veiligheid, activiteiten en voorzieningen voor ouderen.

Samenwerkende instellingen (o.m. sociaal-cultureel werk, welzijnswerk, opbouwwerk, kruiswerk, gezinszorg, woningcorporatie en gemeente) willen met dit project deze samenhang waarborgen, zodat ouderen in de voor hen bedoelde woonruimte zo lang mogelijk zelfstandig en naar tevredenheid kunnen blijven wonen en daar zonodig ook kunnen rekenen op aanvullende zorg en diensten. De betreffende instellingen zijn al bezig het aanbod onderling af te stemmen via samenwerking en centrale aanmelding.

Aan de vraagzijde zal een beleidsgroep, in samenwerking met een 'ouderen-commissie' als platform fungeren om de vragen en wensen van ouderen te vertalen in een integraal aanbod. Een professionele coördinator draagt zorg voor de voortgang van het proces.

De wensen van ouderen vormen het uitgangspunt om het bestaande aanbod te beoordelen. Het dienstencentrum en het buurtcentrum gaan zonodig hun aanbod daadwerkelijk afstemmen op die wensen. Verder zullen professionele zorg- en dienstverleners, huisartsen en vrijwilligersorganisaties indien nodig worden benaderd. De thuiszorgorganisaties volgen de ontwikkelingen met belangstelling en proberen - ook al participeren ze niet in het project - hun aanbod zo flexibel mogelijk te maken. Voorts zullen gemeente en winkeliersvereniging benaderd worden om invloed te kunnen uitoefenen op het winkelaanbod.

Globale beoordeling

Er is sprake van een lopend project op wijkniveau, dat al trekjes vertoont van het congregatiemodel (de ouderen maken hun wensen kenbaar en daarmee wordt daadwerkelijk rekening gehouden). Dit zou een typisch voorbeeld zijn van een situatie, waarin veiligheid ontstaat als 'bijproduct' van een hoge organisatiegraad.

Het project voldoet aan belangrijke voorwaarden zoals de aanwezigheid van actief opbouwwerk, een coördinator, ouderen met organisatorische en bestuurlijke kwaliteiten (de ouderencommissie), een inhoudelijk condensatiepunt (woonbeleid voor ouderen), draagvlak onder ouderen en commitment van een aantal aanbod-instansities. Qua structuur en cultuur zit het project een heel eind in de richting van een congregatie-experiment.

Nadeel van het project is dat het reeds loopt, waardoor halverwege een bijstelling van het doel (de strategie) noodzakelijk zou zijn. Het is de vraag of de deelnemers daar gelukkig mee zijn en of zij deze ommezwaai als legitiem beoordelen.

4.2 Inkoopcoöperatie Nieuwmarktbuurt Amsterdam

Korte omschrijving

Het betreft een nieuw op te starten project op buurtniveau. Dit heeft als voordeel dat de mogelijkheid bestaat een ideaaltypische opzet te realiseren. Zo is bijvoorbeeld nog geen uitspraak gedaan over de vraag of het project zich alleen op ouderen moet richten of op alle buurtbewoners.

Het Amsterdamse voorstel behelst het opzetten van een buurtcoöperatie waarin de gebruiker/consument degene is die bepaalt wat er ingekocht wordt. Dit zou bij voorkeur collectief moeten geschieden om de prijs te drukken.

Het doel is:

- op voordelige en onafhankelijke wijze contracten voor service en diensten aan ouderen te verwerven;
- de lokale economie te ondersteunen door de genoemde contracten zoveel mogelijk af te sluiten met de lokale middenstand;
- een solidariteitsgraad te bereiken die effecten heeft voor de sociale veiligheid in de buurt.

Er wordt geen standaardpakket van service en diensten aangeboden. Het aanbod hangt af van wat wenselijk en noodzakelijk geacht wordt door (oudere) bewoners. In de praktijk denkt men onder meer aan:

- hulp bij kleine klusjes in huis (bijvoorbeeld bijvullen verwarming, kachel aansteken bij aanvang winter, schilderijtje ophangen);
- aansluiting op alarmering;
- bemiddeling bij het vinden van huishoudelijke hulp;
- boodschappen-bezorging aan huis;
- inschrijving op een lijst van woningen die geschikt zijn voor ouderen;
- contracten met Stadswacht over begeleiding op straat
- afspraken met politie omtrent opvang, aangiftebeleid, surveillance;
- collectief contract met schoorsteenveger;
- collectief contract met glazenwassers;
- korting op preventiepakketten van buurtconciërges;
- korting op maaltijden in restaurants in daluren;
- reductie bij buurtkappers;
- reductie bij lokale middenstand in het algemeen;
- abonnementen op pedicure (uit de buurt) aan huis;
- voorrang bij evenementen in de buurt.

Voor een klein deel gaat het bij de in te kopen diensten om 'veiligheidsdiensten', voor het overige gaat het om diensten die niets met veiligheid te maken hebben maar die als totaalpakket toch een gevoel van geborgenheid (en dus veiligheid) zullen opleveren.

Globale beoordeling

De projectopzet is origineel en is in feite een verwoording van de maximaal haalbare variant van het congregatiemodel. De doelstelling is tamelijk hoog gegrepen en zal vermoedelijk een meerjarig proces met een aantal tussenstappen vergen. Dat hoeft geen belemmering te vormen, men dient het zich alleen vooraf terdege te realiseren.

Of het project aan de gestelde voorwaarden voldoet, is met minder zekerheid te zeggen dan bij het voorstel uit Ede, omdat de projectopzet nog niet in detail bekend is. Van een aantal voorwaarden is nu al met enige zekerheid vast te stellen dat eraan voldaan wordt: er zijn een aantal goed georganiseerde organen waaraan ouderen met bestuurlijke en organisatorische kwaliteiten deelnemen (de groep Belang Ouderen Binnenstad en de werkgroep 'Beheer en veiligheid' van de bewonersraad), er is draagvlak aanwezig voor het voorstel (de genoemde organen zijn er enthousiast over), er is een inhoudelijk condensatiepunt voor een leefbaarheidsproject (de wens tot collectief inkopen van diensten die onder meer de leefbaarheid betreffen) en er is een coördinator (de Stichting Flesseman). Weliswaar is er geen opbouwwerk meer in de buurt, maar er zijn enkele andere organen gekomen die een vergelijkbare functie vervullen (onder meer de coördinator voor de Bewonersraad en - specifiek voor ouderen - de Stichting ouderenadviseurs). Wat de bereidheid van aanbod-instellingen betreft wordt verwacht dat het verzorgingshuis, de Stichting Buurtvoorzieningen en de buurtconciërges zeker mee zullen doen. Sterker nog: zij zullen er alles aan doen om andere aanbieders mee te trekken. Een punt van zorg is dat het accent bij deze projectopzet gauw op belangenbehartiging en machtsopbouw komt te liggen. Het ontstaan van een al-omvattend netwerk en een hoge organisatiegraad zou dan wel eens naar de achtergrond kunnen verschuiven, terwijl dat juist het belangrijkste uitgangspunt van de congregatie-gedachte is.

Conclusie

De initiatieven uit Ede en de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt zijn beide uit te werken tot 'risico-waardige' experimentvoorstellen en vullen elkaar aan.

In Ede zijn de sturingsmogelijkheden geringer omdat wordt aangesloten bij een lopend project; de noodzaak om bij te sturen is overigens niet zo groot omdat aan de meeste randvoorwaarden al voldaan is. Desondanks zal het hoe dan ook een omslag van de deelnemers vergen om het doel van het project halverwege te veranderen.

In de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt kan de projectopzet nog bijgestuurd worden om de randvoorwaarden zo optimaal mogelijk te maken en de uitgangspunten zo veel mogelijk in overeenstemming met de congregatiegedachte te brengen. Het verkrijgen van resultaten zal gezien de ambitieuze doelstelling een meerjarig proces vergen, maar het project kan dan tot bijzondere resultaten leiden.

Het zou aardig zijn, als beide projecten zich ontpoppen als congregatie-experiment. Dan kan vergeleken worden hoe een congregatie zich ontwikkelt uit twee volstrekt verschillende uitgangssituaties.

Bijlage 1: Literatuur

N.B. De literatuur die ten behoeve van hoofdstuk 2 (de theoretische beschouwing) is bestudeerd is vermeld in de noten bij het betreffende hoofdstuk.

Donk, B. v.d. e.a., *Ouder worden in Zuilen*, RIW, 1993.

Een nieuw zonnetje, ouderenwerk in Oud-Mathenesse en het Witte Dorp, Rotterdams Instituut voor Opbouwwerk (RIO), 1993.

Geus, G.H. de, en anderen, *Veiligheidsvoorlichting aan ouderen, het werken met paraprofessionele voorlichters*, Stichting Consument en Veiligheid, 1992.

Korthals Altes, H.J., *Naar een politiekeurmerk Veilig Wonen, voorstudie 'Secured by Design' in Nederland*, SEV en Politie Hollands Midden, 1993.

Ouderenzorg op maat, een visie op bouwen en wonen voor ouderen, Gemeentelijk Woningbedrijf Rotterdam, 1993.

Revet, W., *Goed wonen voor ouderen*, COSBO, 1991.

Rossum, H. van en G. van der Wel, *Eénloketfunctie Wonen-plus projecten*, reader bij een studiemiddag, RIGO, 1993.

Seniorenlabel, *Consumentenkeurmerk voor ouderenhuisvesting*, SEV, PCOB, ANBO, Unie KBO, 1993.

SGGB (Stichting Gereformeerde Bouwcorporatie voor Bejaarden): *Complexinformatie van diverse complexen*.

Swaan, A. de, *Halverwege de Heilstaat*, Amsterdam, 1993.

Timmermans, M. en A. de Boer, *Rapportage Ouderen*, SCP, 1992.

Verschure, C., *Ouderen en Criminaliteit*, 1992.

Verwoerd, C., en anderen, *Handboek Ouderen en Criminaliteit*, Van Dijk, van Soomeren en Partners, Amsterdam, 1991.

Vorle, R. v.d., *Woonwensen en woonbehoeften van ouderen in Ede West*, LU Wageningen, 1993.

VROM, Ministerie van, *Ouderen en woonomgeving*, publikatiereeks Stadsvernieuwing en verstedelijking nr. 21, 1992.

Zaal, K. e.a., *Ouderen, wonen en zelfstandig functioneren*, TNO, 1993.

Bijlage 2: Contactpersonen

Woningbouwverenigingen

- Mevrouw Van Zeggeren, HSHB.
- Mevrouw Van Alkemade, SGBB.
- De heer Kloppers, Tilburgse Bouwvereniging.
- De heer Kemps, De Woonstad (Tilburg).
- De heer v.d. Merwe en de heer Tazelaar, Woonstichting Maassluis.
- Mevrouw C. v.d. Belt en de heer B. van Haastrecht, Schaepman Amsterdam.
- De heer A. van Gurp, Het Oosten Amsterdam.
- Landelijke Stichting Sociale Bouw/ANWS.

Gemeenten

- De heer H. Cornet, gemeente Haarlem.
- De heer Sikkens, Lelystad.
- De heer J. Versnel, Wijkbureau Utrecht Noord.
- De heer M. Haenen, Volkshuisvesting Utrecht.
- Mevrouw T. van Gennep, deelraad IJsselmonde.
- De heer Manette, OTB Tilburg.

Ouderenorganisaties

- De heer G. Los, OWOG (ANBO/Humanitas).
- De heer C. Jansen, Unie KBO.
- De heer Wijs, OLCB/NCHB.
- Mevrouw Van Eck, LVGO.
- Mevrouw Bijleveld, Neveb.
- De heer Schellekens en de heer Tholenaar, ANBO.
- Mevrouw J. Beelen, COSBO/CSO.

Welzijnsinstellingen

- Mevrouw G. Ikelaar, Wijkpost Westerpark Amsterdam.
- De heer P. Ronden, De Kolk Ede.
- De heer V. van Loon, Inbraak Preventie Centrum Amsterdam.

Bijlage 3: Waslijst van maatregelen

Vooraf

De waslijst valt uiteen in rubrieken. Het zijn er zeven:

- ontwerp van woning en woonomgeving (bij nieuwbouw en renovatie);
- technische maatregelen en voorzieningen (voor woning en persoon);
- zorg- en dienstverlening (aan huis en in de wijk);
- voorlichting (door instanties aan individuele ouderen);
- woning en woonomgeving (maatregelen in de beheersfeer);
- activiteiten voor ouderen (ten behoeve van hun netwerkontwikkeling);
- zelforganisatie voor ouderen (op veiligheid of op verbeterde coördinatie van de vraag gericht).

1 Ontwerp van woning en woonomgeving

Het seniorenlabel en de VROM-brochure 'Ouderen en Woonomgeving' (1992) schetsen een waslijst van 'maatregelen' (eigenlijk gaat het meer om ruimtelijke en functionele **eigenschappen** van woning en woonomgeving) waarmee voor ouderen een in fysieke zin goed woonmilieu kan worden bereikt. In de **bestaande** woonomgeving vallen deze eigenschappen echter achteraf nauwelijks meer te realiseren, als er niet aan voldaan wordt. Het gaat dus niet om maatregelen in letterlijke zin, het zijn eerder ontwerp-uitgangspunten. Er is voor gekozen om deze afwijkende 'maatregelen' in een aparte bijlage op te nemen (bijlage 4). Daarvoor is de vorm van een **checklist** gekozen.

2 Technische maatregelen

- Persoonlijk alarm, ook als inbraakalarm te gebruiken²⁰.
- Inbraakwerende voorzieningen op ramen en deuren aanbrengen²¹.
- Camerabewaking op strategische plekken.
- Mobiel alarmeringssysteem voor gebruik op straat²².
- Flatentrees afsluitbaar maken en voorzien van hallofoon/videofoon.
- Verbeteren verlichting op strategische plekken zoals de bushalte en de woning-entree.
- Onderhoud van woningen op peil houden.

20 Belangrijker nog dan puur het aanbieden van het alarm als technische voorziening is de aanbidding van een goede **organisatie** achter het alarm (alarmopvolging). Daarover is veel meer te zeggen dan binnen het kader van deze opdracht mogelijk is. Wij volstaan met de verwijzing naar de experimenten in Alkmaar en Vianen. Bijzonder daarin is dat van het kabel t.v.-net gebruik gemaakt wordt om signalen door te zenden. Of deze signalen binnenkomen bij een hecht netwerk van vrijwilligers (familie en buurtbewoners), sectoraal werkende professionals of buurtgericht werkende professionals, moet per geval bekeken worden.

21 In Amsterdam kunnen mensen met een laag inkomen daarvoor een beroep doen op het Inbraak Preventie Centrum. Dit brengt eenvoudige doch doeltreffende veiligheidsvoorzieningen aan. In de praktijk bestaat 60% van de klantenkring van het IPC uit ouderen.

22 Een proef met een technisch geavanceerd systeem in Amsterdam is mislukt omdat de apparatuur tekort schoot. Mogelijk is een eenvoudig systeem (een knop die een schril geluidsalarm doet loeien in het apparaatje zelf) effectiever en efficiënter.

3 Zorg- en dienstverlening

- Weerbaarheidscursussen aanbieden.
- Slachtofferhulp goed organiseren, op verzoek ook aan huis.
- Aangifte van delicten en melding van onraad vergemakkelijken (wijkbureau openen, wijksprekuren politie instellen en mogelijkheid scheppen om thuis aangifte op te nemen).
- Huismeester aanstellen (met naast een technische ook een sociale functie) in wooncomplexen waar veel ouderen wonen
- Klussenhulp voor ouderen aanstellen.
- Speciaal ouderenvervoer (belbus, bus-plus of 'oldsmobile').
- Opbouwen vrijwilligersnetwerk en bemiddelen in dienstverlening door vrijwilligers ten behoeve van de volgende dienstverlening:
 - . begeleiding op straat²³
 - . nacht-oppas
 - . boodschappen doen
 - . witten/schilderen/behangen
 - . verhuishulp.
- Overige noodzakelijke zorg voor zelfstandig wonenden aanbieden:
 - . huishulp;
 - . maaltijdvoorziening²⁴;
 - . dagopvang voor licht dementerenden en/of hun partner-verzorgers;
 - . administratieve hulp;
 - . tijdelijke opname in verzorgingshuis (bijvoorbeeld na ontslag uit ziekenhuis).
- Familieleden van hulpbehoevende ouderen aanspreken op hun sociale verplichtingen.
- Huisbezoekproject opzetten²⁵
- Ouderen die met eenzaamheidsproblemen kampen en vlakbij elkaar wonen trachten te 'koppelen'²⁶.

23 Hiermee zijn in de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt gedurende enkele jaren goede ervaringen opgedaan. Jongere buurtbewoners helpen op vaste tijden oudere buurtbewoners, die zich bijv. alleen per rolstoel kunnen verplaatsen, naar het verzorgingshuis waar de maaltijd wordt genuttigd. Een medewerk(st)er van het verzorgingshuis brengt de oudere dan weer naar huis, op het moment dat de oudere daar behoefte aan heeft.

24 Hiervan zijn twee varianten, die gelijktijdig toegepast kunnen worden: (1) individuele maaltijdvoorziening aan huis en (2) open-eettafelproject (verzorgingshuis in de buurt zet haar poorten op bepaalde dagen van de week open voor zelfstandig wonende ouderen uit de buurt).

25 In Amsterdam Osdorp werkt dit als volgt (voorbeeld): iedereen in de wijk die in de betreffende maand 75 jaar wordt, krijgt bezoek. Wie prijs stelt op een vervolgbezoek, kan dat zelf aangeven. Treft de huisbezoeker bij de ouderen een toestand aan die professionele zorg behoeft, dan geeft hij dat door aan de betreffende instantie. Een oudere die zich uit zichzelf meldt bij het project, krijgt uiteraard ook bezoek. De ervaring leert echter, dat ouderen bijna nooit uit zichzelf met hun eenzaamheidsprobleem naar buiten komen. Wel doen zij dat via een omweg, bijvoorbeeld door de klussenhulp/buurtconciërge te laten komen voor een betrekkelijk lullig karweitje.

26 Eén van de buurtconciërges in Osdorp, die een sociale opvatting van zijn taak had in plaats van een puur technische, heeft in de praktijk bewezen dat dergelijke koppelpogingen in de praktijk succesvol kunnen zijn.

4 Voorlichting

- Voorlichting van gemeente- en corporatiewege over de planning van het onderhoud aan wegen en woningen in de wijk.
- Ouderenadviseurs of seniorenvoorlichters aanstellen.
- Politievoorlichting over veiligheidsgedrag (risicoverkleining door gedragsaanpassing).
- Gemeentelijke voorlichting over herhuisvesting, woningaanpassing, openbaar vervoer, subsidies/uitkeringen, speciale ouderenvoorzieningen etc. verbeteren (bijvoorbeeld 60-plus pagina in weekblad).
- Voorlichting over activiteiten vanuit buurthuizen verbeteren (bijvoorbeeld via wijkkrant).
- Instellen wijkpost voor ouderen (laagdrempelige informatiewinkel waar alle informatie over sectorale voorzieningen gebundeld is).

5 Woning en woonomgeving

NB Het gros van de maatregelen ligt puur op technisch vlak en is dus onder rubriek 1 of 2 al ter sprake gekomen. Hier ligt de nadruk op sociaal getinte maatregelen.

- Portiekgesprekken organiseren.
- Opvang nieuwe bewoners verbeteren (kennismakingsgesprekken organiseren).
- Buurtpreventieproject opzetten (op elkaars woning passen bij afwezigheid, onraad melden).
- Stadswacht oprichten (toezichthouders, gefinancierd uit de banenpool) en die speciale instructies geven om over de veiligheid van ouderen te waken.
- Politiesurveillance intensiveren op enge plekken en tijden.
- Bij woningtoewijzing rekening houden met onderlinge nabijheid van ouderen en verhuismogelijkheden verruimen.
- A-sociale en criminele elementen weren en verwijderen uit vergrijsde buurten (aanscherpen toewijzings- en uitzettingsbeleid).
- Mogelijkheid scheppen van uitvoeren huurdersonderhoud door verhuurder (tegen betaling).
- Leegstaand in de woningvoorraad tegengaan of beter camoufleren (gordijnen en verlichting die werken op een tijdklok).
- Aanlijngesbod voor honden instellen en handhaven.
- Beheer van groen, stoepen en wegen verbeteren.
- Graffiti vlotter verwijderen²⁷.
- Beheer van semi-openbare ruimten in flats verbeteren.
- Meer veilige voetgangersoversteekplaatsen in de wijk aanleggen op routes die door ouderen gebruikt worden.
- Bewegwijzering naar ouderenvoorzieningen aanbrengen.
- Verbeteren van de straatverlichting.
- Typische hangplekken voor oudere jeugd uit het zicht van (ouderen-)woningen situeren.
- Buurtfeesten of straatbarbeques (helpen) organiseren.

27 Hiervoor is in diverse steden al een 'clean-team' of 'graffiti remover brigade' opgericht.

6 Activiteiten voor ouderen

NB Deze maatregelen beogen het vertrouwde netwerk (of wat daarvan over is) te versterken en werken dus uitsluitend **indirect** op de veiligheid of misschien wel uitsluitend aanvullend, dus in samenhang met (nader te bepalen) maatregelen. Ze veronderstellen bovendien de aanwezigheid van één of meer collectieve ruimten voor gebruik door ouderen in de buurt zelf (zie ook de eisen in bijlage 3).

- Programma 'meer bewegen voor ouderen' aanbieden.
- Uitstapjes organiseren.
- Kien- en bingo-avonden organiseren.
- Cultureel programma aanbieden (toneel, cabaret, liedjes, muziek).
- Programma 'Meer Bewegen voor Ouderen' aanbieden.
- Cursussen en andere educatieve activiteiten aanbieden (bijvoorbeeld kookles).

7 Zelforganisatie van ouderen

NB Deze maatregelen passen naadloos in de congregatiegedachte. De zelforganisatie is zowel middel als doel. Het doel is dat ouderen zich door hun activiteit en de gevoelde solidariteit al sterker en veiliger voelen. Doch de zelforganisatie is tevens een middel (voorwaarde) om maatregelen zoals onderstaand ingevoerd te krijgen.

- Bevorderen dat ouderen samen over straat gaan naar winkels, buurthuis en postkantoor (loopt men in z'n eentje, dan is men beduidend kwetsbaarder voor een delict zoals beroving).
- Ouderenorganisaties nadrukkelijker laten inspelen op ruimtelijke plannen en planning van onderhoud of renovatie van de woningvoorraad in de buurt.
- Groepen ouderen verlanglijstjes laten opstellen voor de verbetering van de buurt.
- Schouw organiseren en ouderen uitnodigen mee te lopen.
- Groepen ouderen stimuleren om zelf een 60-plus krant in elkaar te zetten en uit te geven.
- Per straat of buurtje één oudere aanwijzen als aanspreekpunt bij vragen en problemen.
- Telefooncirkel opzetten.
- Ontmoetingsdagen voor ouderen uit de buurt organiseren (bijvoorbeeld rond een actueel thema, dat de gemoederen op dat moment beheerst).
- Netwerk van vitale 60-plussers op helpen zetten, die klusjes doen voor hoogbejaarden (ouderen voor ouderen).
- Ouderen een stem geven in de woningtoewijzing, zodat gelijkgezinde ouderen elkaars burens kunnen worden.
- Cursus 'Over Wonen voor Ouderen Gesproken' (OWOG) organiseren en in die cursus de wenselijkheid van voornoemde maatregelen aan de orde stellen.

Tot slot

Tot nu toe was de praktijk een grabbelton. Naargelang de aard en de mogelijkheden van de professionele aanbidders die zich de leefbaarheid voor ouderen aantrekken, wordt nu eens de ene en dan weer de andere maatregel ingevoerd. De keuze heeft een willekeurig karakter.

Dat gaat veranderen als de congregatie er is. Die maakt zelf een keus uit de maatregelen en legt het gekozen pakket, voor zover de wensen niet door onderlinge hulp kunnen worden opgelost, neer bij de aanbieders (al dan niet met steun van de coördinator).

De waslijst van maatregelen kan de 'input' zijn voor de groep ouderen die actief aan de slag gaat met het leefbaarheidsproject.

Bijlage 4: Checklist 'Ouderen en woonomgeving'

Toelichting

In een nieuwbouwsituatie kan met deze checklist vastgesteld worden of het bouwplan voldoet aan de fysieke voorwaarden voor veilig en leefbaar wonen.

In een bestaande woonomgeving kan met de checklist vastgesteld worden hoe de vlag er op dit punt bijhangt. Als er op dit moment geen wezenlijke mogelijkheden liggen om een eventuele slechte score ten goede om te buigen (omdat het geen stadsvernieuwingsgebied of renovatiecomplex betreft) dan zal de compensatie van de kant van zorg- en dienstverlening moeten komen en zal dus de behoefte aan een zorgcoördinatieproject onder medeverantwoordelijkheid van de zorgvragers, zoals in dit rapport voorgesteld, navenant groter zijn.

Men kan het aantal eisen waaraan de bestaande situatie voldoet als percentage berekenen van het totale eisenpakket. In totaal bestaat het pakket uit 71 eisen (sub-eisen meegerekend). Dit is echter een technocratische manier om met de checklist om te gaan. Beter zou zijn om de checklist te gebruiken binnen de congregatie en in het bijzonder het leefbaarheidsproject van die congregatie. De checklist wordt dan het handvat voor een (kring-) gesprek, zoals bij een OWOG-cursus. Het gesprek op gang brengen is dan het doel, niet tot een score komen.

Rubriek 1: woning en wooncomplex

- De raam- en deurkozijnen van de woning zijn bestand tegen de meest voorkomende aanvalsmethoden van inbrekers²⁸.
- Er zijn goede ventilatiemogelijkheden zonder dat de woning gevoelig wordt voor insluiping (bijvoorbeeld roosters, beveiligde valraampjes, draaikiepramen).
- Er is een duidelijke barrière tussen achtertuin en aangrenzend openbaar gebied.
- De privacy in de woon- en slaapkamer is gewaarborgd, directe inkijk van de straat ontbreekt.
- Er is heldere verlichting bij de voordeur die automatisch aan- en uitspringt.
- De voordeur is met een kierstandhouder beveiligd tegen overvallers²⁹.
- De gemeenschappelijke entree bij gestapelde woningbouw is:
 - . afsluitbaar;
 - . goed verlicht;
 - . zichtbaar vanaf de straat (transparant ontwerp).
- Bovenwoningen zijn met een lift bereikbaar.
- De eisen van 'aanpasbaar bouwen' zijn ingewilligd:
 - . drempels ontbreken;
 - . een rolstoel kan binnen de woning overal keren;
 - . bedieningsknoppen van licht en verwarming zitten op heuphoogte;
 - . de aanrechtkasten zijn verrijdbaar.
- Er is een collectieve ruimte in het wooncomplex³⁰.
- Binnenterreinen (kijktuinen) zijn:
 - . beschut;

28 Zie bijlage 2 in de voorstudie 'Secured by Design in Nederland' van de SEV voor een overzicht.

29 Er is een type kierstandhouder op de markt met een slot, waardoor hulpverleners met sleutel bij onraad wél naar binnen kunnen. Dit type heeft de voorkeur.

30 Eventueel elders in de buurt, zie rubriek 'woonomgeving'.

- . overzichtelijk;
- . aantrekkelijk beplant;
- . functioneel (bijvoorbeeld als zitgelegenheid).
- Collectieve bergingsruimten zijn:
 - . afsluitbaar;
 - . dichtbij de woningen;
 - . overzichtelijk;
 - . kleinschalig;
 - . goed verlicht.
- Interne gangen (binnenstraten) zijn:
 - . toegankelijk voor daglicht;
 - . overzichtelijk;
 - . kleinschalig;
 - . goed verlicht;
 - . aantrekkelijk ingericht³¹;
 - . functioneel (bijvoorbeeld mogelijkheid voor zitgelegenheid).
- Er zijn zowel woningen met een rustige ligging (uitzicht op groen) als woningen met een minder rustige ligging (uitzicht op een drukke straat).

Woonomgeving

- Het aanbod van voor ouderen geschikte woningen in de buurt sluit aan op de vraag (iedereen die oud wil worden in de eigen buurt wordt daartoe gelegenheid geboden).
- Er zijn collectieve ruimten in de buurt:
 - . voor ontmoeting en ontspanning;
 - . voor cursussen en activiteiten;
 - . voor gezamenlijke maaltijden.
- Er is een bushalte voor de deur of vlakbij³².
- Er is parkeerruimte voor de deur of vlakbij.
- Er ligt een winkelcentrum op loopafstand.
- Medische voorzieningen liggen op loopafstand:
 - . huisarts;
 - . apotheek;
 - . fysiotherapie.
- Op de routes naar het winkelcentrum staat om de 200 meter een zitbank.
- De route naar het winkelcentrum is beschermd (er zijn bomen of luifels).
- Routes worden begeleid door bebouwing³³.
- Er is een standplaats voor mobiele voorzieningen (bibliobus, rijdende kruidenier) vlakbij.

31 Hoogwaardige materialen, heldere maar rustige kleurstelling, aanmoediging tot verfraaiing door bewoners zelf (bijvoorbeeld met plantenbakken).

32 Overal waar staat 'vlakbij' is bedoeld: vlakbij de ouderenwoningen in de buurt.

33 Liefst woonbebouwing en dan met woningen die op straat uitkijken. De laatste wens lijkt tegenstrijdig met de eis van privacy (geen inkijk). Er zijn echter twee manieren om beide eisen met elkaar te verzoenen: een flink diepe voortuin en (bij gestapelde woningbouw) een verhoogde begane grondvloer (40 cm is al genoeg).

- De oversteekmogelijkheden bij drukke wegen zijn goed:
 - . trottoirs zijn aflopend (rolstoelen);
 - . er zijn rateltickers en ribbeltegels (voor slechtzienden);
 - . er zijn behoorlijke groentijden (lang genoeg om langzaam maar zeker aan de overkant te komen).
- Alle bushaltes hebben eenabri.
- Bussen hebben een lage instap of bushaltes hebben een verhoogd perron.
- Abri's zijn:
 - . gelegen op goed zichtbare plaatsen;
 - . van een transparant ontwerp;
 - . goed verlicht;
 - . voorzien van zitgelegenheid;
 - . vandalismebestendig of (beter nog) onaantrekkelijk voor vernieling.
- Er is een park of groot plantsoen vlakbij.
- Het park/plantsoen is:
 - . aantrekkelijk ingericht en beplant;
 - . voorzien van beschutte plekken;
 - . voorzien van zitbanken op de plekken met het mooiste uitzicht;
 - . overzichtelijk maar toch niet saai of strak;
 - . omzoomd door woonbebouwing.
- Er is een alternatieve route, die langs bebouwing (dus niet door het park) loopt.
- De randen van het park alsmede de eventuele doorgaande routes zijn goed verlicht.

Rubriek 3: het stadsgebied als totaal

- Er is een keur aan woonvormen voor ouderen beschikbaar:
 - . geheel zelfstandige, voor ouderen geschikte woningen;
 - . woonruimte voor woongroepen, waarbij een collectieve ruimte inbegrepen is;
 - . wooncomplex voor ouderen geïntegreerd in een buurt met voorzieningen niet in het complex maar wel vlakbij in de buurt;
 - . wooncomplex voor ouderen met eigen voorzieningen, meer een eiland dan geïntegreerd in de buurt.
- Er is een directe busverbinding met:
 - . het stadscentrum (hoofdwinkelcentrum, markt);
 - . het ziekenhuis;
 - . het station;
 - . de (hoofd-)bibliotheek.

Bijlage 5: Verslag van de expert-meeting

Aanwezigen:

- Dhr. D. Bergvelt, Stichting Experimenten Volkshuisvesting, Rotterdam.
 - Dhr. J. Singelenberg, Stichting Experimenten Volkshuisvesting, Rotterdam.
 - Mw. T. de Hoog - Dirk van Nimwegencentrum, Amsterdam.
 - Mw. L. Klein Beernink - Stichting Buurtvoorzieningen voor ouderen Flesseman, Amsterdam.
 - Dhr. A. van Gurp - Woningbouwvereniging Het Oosten, Amsterdam.
 - Mw. L. van Aerssen - Woningbouwvereniging Het Oosten, Amsterdam.
 - Mw. M. van Dijk - Algemene Woningbouwvereniging, Den Haag.
 - Mw. L. Sanders - Nationale Woningraad, Almere.
 - Dhr. H. Tazelaar - Woningstichting Maassluis.
 - Dhr. P. van de Merwe - Woningstichting Maassluis.
 - Dhr. P. Tholenaars - ANBO, Utrecht.
 - Dhr. H. van Rossum - onderzoeks- en adviesbureau RIGO, Amsterdam.
 - Dhr. R. Kloppers - Tilburgse Bouwvereniging, Tilburg.
 - Dhr. P. Ronden - Buurtopbouwwerk Ede, Ede.
 - Mw. H. Kuipers - Sociaal-cultureel werk Buurtcentrum De Kolk, Ede.
 - Dhr. E. Lagendijk - onderzoeks- en adviesbureau Van Dijk, Van Someren en Partners, Amsterdam.
 - Dhr. R. van Overbeeke - onderzoeks- en adviesbureau Van Dijk, Van Someren en Partners, Amsterdam.
 - Dhr. H.J. Korthals Altes (gespreksleider) - onderzoeks- en adviesbureau Van Dijk, Van Someren en Partners, Amsterdam.
-

De gespreksleider opent de expert-meeting om 10.30 uur en geeft een korte inleiding over de totstandkoming van het rapport (tussenverslag) 'Ouderen en Sociale Veiligheid', dat de leidraad voor het gesprek vormt.

Al gauw blijkt dat geen van de aanwezigen de hoofdgedachte die in het rapport wordt uitgewerkt (bundeling van de vraag van ouderen naar zorg- en dienstverlening, waaronder ook veiligheidsdiensten) ter discussie wil stellen.

Het gesprek spitst zich toe op de uitwerking van die gedachte. De opmerkingen en suggesties die in dat kader door de deelnemers aan het gesprek geplaatst zijn, worden onderstaand beknopt weergegeven.

- Het is goed dat de vragers (ouderen) nu eens in de 'grabbelton mogen graaien' van zorg- en hulpaanbod. Wel dienen de vragers te beseffen dat niet alles mogelijk is en dat overal een prijskaartje aan hangt.
- Er wordt een uitgebreidere analyse van Sociale Veiligheid gewenst. In het stuk moet aangetoond worden waarom sociale veiligheid zo breed moet worden opgevat als in het stuk gedaan is.
- In hoofdstuk 2 wordt in paragraaf 6 'Educatieve activiteiten' gemist. Hieronder vallen activiteiten als: taalcursussen, cursussen Nederlandse wetgeving, koken voor mannen, etc. In de praktijk valt een toename van dergelijke activiteiten te constateren. Deze vormen een goede overgang naar de activiteiten in paragraaf 7 ('zelforganisatie'). Immers, succesvolle zelforganisatie vereist scholing en vorming van de doelgroep. Hiervoor kan het opbouwwerk zorgen.

- Er wordt informatie verstrekt over de tariefstelling van het Inbraak Preventie Centrum in Amsterdam. Er is bij deze instellingen (die veel met banenpoolers werkt) geen sprake van een standaardtarief. De materiaalkosten worden tegen inkoopsprijs berekend, het advies is gratis en het arbeidsloon is inkomensafhankelijk. In sommige stadsdelen wordt subsidie gegeven voor bepaalde voorzieningen.
- Het stuk is nogal exclusief op ouderen gericht. Er zou bijvoorbeeld ook een beschrijving van ontwikkelingen in het jeugdbeleid in moeten, omdat jongeren vaak als bron van onveiligheid worden gezien door ouderen (vanwege gedrag zoals rondhangen, intimiderende opmerkingen maken, e.d.). Ook over andere bevolkingsgroepen die van belang zijn voor sociale (on)veiligheid zou iets gezegd moeten worden. Een eenzijdige gerichtheid op ouderen leidt tot een plan dat uit de context van de totale wijkveiligheid gerukt is. Er zou een masterplan voor veiligheid moeten komen, waarvan ouderen een onderdeel zijn en waarin zij worden benaderd als wijkbewoner, niet als oudere bewoner.
- Het maatregelenpakket dat in het rapport geschetst wordt, hinkt op twee gedachten:
 - 1) het opwerpen door de individuele oudere van een verdedigingslinie tegen onveiligheid,
 - 2) integratie van ouderen en vergroting van zelfredzaamheid.
 Maatregelen onder 1) hebben alleen zin als je de criminaliteit er werkelijk mee buiten de deur houdt; zo niet, dan leiden ze tot (verdere) vereenzaming van de oudere, die zich opsluit in de (vermeende) veiligheid van de eigen woning. Maatregelen onder (2) hebben **altijd** zin, ook al lukt het niet om de feitelijke criminaliteit ermee naar beneden te krijgen.
- Een kanttekening: Het gevaar bestaat dat je pseudo-veiligheid creëert als je geld geeft voor het coördineren van de vraagzijde. Dit zal namelijk een groter effect hebben op de onveiligheidsgevoelens dan op de feitelijke onveiligheid.
- In de maatregelensfeer zou je kunnen denken aan het verspreiden van kennis onder ouderen over de veranderende samenleving (begrip kweken voor de afwijkende cultuur van bijvoorbeeld jeugd en etnische minderheden) en aan het versterken van de positie van ouderen. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van het creëren van een netwerk om hen te ondersteunen.
- Veel maatregelen zijn gericht op het ondervangen van de zwaktes van ouderen. Daardoor wordt het beeld versterkt dat daar het probleem ligt. Er zou meer nadruk gelegd moeten worden op de sterke kanten van ouderen.
- Uit een buurt-/wijksignaleringsysteem dat in Maassluis in gebruik is, blijkt dat ouderenproblematiek met vele andere maatschappelijk ontwikkelingen samenhangt. Een integrale aanpak is daarom noodzakelijk.
- De term 'congregatie' wekt associaties met katholieke organisatievormen. Misschien is de term daarom in zuidelijke provincies niet te handhaven.

- Er zou duidelijker gemaakt moeten worden wat de meerwaarde is van de voorgestelde 'congregaties' ten opzichte van bestaande organisatiestructuren zoals het Gecoördineerd Ouderenwerk, verenigingen, en dergelijke. Een 'congregatie' zou voordelen moeten bieden die nog niet bestaan.

Als voorbeeld van deze meerwaarde wordt gewezen op de zogenaamde 'Ouderencommissie' in Ede, een netwerk van sleutelpersonen met betrekking tot woonwensen van ouderen. Dit netwerk heeft een sneeuwbaaleffect: de ouderen in de commissie trekken andere ouderen erbij. Het netwerk raakt daardoor steeds verder vertakt; de ouderen in het netwerk worden steeds weerbaarder. Het netwerk is, net als in het congregatiemodel, zowel middel als doel.

Ook de Stichting buurtvoorzieningen 'Flesseman' in de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt kan als voorbeeld gezien worden. De Flesseman kent het verschijnsel 'ouderenadviseurs'. Zij vormen een loket aan de vraagzijde. Wat echter ontbreekt, is dat ouderen kunnen bepalen welk aanbod op de markt te krijgen is. In die zin kan de vraagzijde nog versterkt worden en zou een 'congregatie' een meerwaarde kunnen hebben ten opzichte van de informatie-functie van de ouderenadviseur.

- Voor het oprichten van zo'n congregatie zou aangesloten kunnen worden bij bestaande 'natuurlijke' netwerken. Dit kunnen bijvoorbeeld leden van een woningbouwvereniging zijn, maar ook netwerken in het particuliere domein. Dat is nodig omdat 'de oudere' niet bestaat. Ook binnen een wijk bestaan subculturen tussen de ouderen.
- Het is niet nodig om als randvoorwaarde te stellen dat het aanbod gecoördineerd is. Die coördinatie volgt vanzelf als de markt daarom vraagt. Als je die vragers op de markt weet te bundelen, moeten de aanbieders dat vanzelf ook gaan doen, zeker als de financiers (de derde partij) deals gaan sluiten met de vragers. Die laatste gaan dan een machtsfactor vormen.
- Hoe ziet een organisatie ter coördinatie van de vraag eruit? Het kan bijvoorbeeld in de vorm van een zogenaamde 'inkoopcoöperatie'. Dit is een alternatief dat nog verder gaat dan het 'maximale congregatiemodel' dat in het discussiestuk staat beschreven; er zouden vooral veel meer faciliteiten onder kunnen vallen zoals vervoersdiensten. Verder zouden ook jongere mensen kunnen meedoen, waarbij de inkoopcoöperatie volgens een solidariteitsprincipe (à la AOW) zou werken. Een inkoopcoöperatie zou ook bemiddeling als doel kunnen hebben. Een inkoopcoöperatie zou zelfs contracten kunnen afsluiten met supermarkten of autoverhuurbedrijven.
- Er moet gewaakt worden voor het gevaar dat het vraagloket zelf een aanbodloket wordt. Daar gevaar dreigt als het congregatiebestuur zich zou opstellen als een lichaam dat het toegekende contingent van zorg- en dienstverlening aan individuen gaat toedelen. Als dat zou gebeuren schiet het zijn doel voorbij.
- Het produkt Sociale Veiligheid is vaag. Dit produkt is als inkoopcoöperatie lastig 'sec' te omschrijven. Sociale veiligheid is volgens sommigen meer een bijproduct. Je zou als 'hoofdprodukt' kunnen nemen: invloed op beleid en financiers op het terrein van zorg- en dienstverlening, zelfstandig wonen (hoewel ook onzelfstandig wonenden gebruik kunnen maken van zo'n inkoopcoöperatie). Probleem blijft: ook als een oudere zich bij alle mogelijke verenigingen aansluit, is er geen garantie te geven dat Sociale Veiligheid als meerwaarde ontstaat.

Uit het verloop van het gesprek tot dit moment, worden de volgende discussiepunten vastgesteld:

- In hoeverre is de congregatie iets nieuws?
- Is sociale veiligheid een automatisch bijproduct?

PAUZE

Vrije discussie

De gespreksleider recapituleert:

Een eerste dilemma bij het starten van een project is de vraag of de organisatie uit de ouderen in de wijk zelf moet komen (zelforganisatie/congregatie), of toch een professioneel karakter moet hebben. Zelforganisatie lijkt niet eenvoudig. Vervolgens wordt hier de vraag aan verbonden of dergelijke inspanningen 'automatisch' leiden tot meer veiligheid. Bovendien is de reikwijdte van het project vaag: gaat het nu om het eindproduct sociale veiligheid, of om veiligheid als bijproduct van de meeromvattende leefbaarheid? Tenslotte wordt de discussie verder gevoed met de vraag wat nu precies de toegevoegde waarde is van een congregatie boven bestaande verenigingen: is het een intermediaire organisatie, of een zelforganisatie? Is de buurt of wijk daarvoor wel een reëel kader?

De antwoorden en ideeën laten niet lang op zich wachten. De congregaties zijn zelforganisaties op basis van solidariteit van en voor de ouderen zelf. Daarbij kun je gebruik maken van bestaande netwerken, zowel informeel als formeel (bijv. verenigingen). Het opbouwwerk kan op buurt- en wijkniveau ondersteuning bieden. De congregatie werkt pragmatisch; zij is een inkoopcoöperatie namens de vragers van praktische, concrete veiligheidsprodukten. Er kunnen via de congregatie overeenkomsten worden gesloten met diverse aanbieders op de markt van zorg, welzijn, beheer en veiligheid. De scheidslijnen tussen deze leefbaarheidsgebieden is niet scherp te trekken, en dat hoeft ook niet omdat de ouderen dat ook niet zo ervaren of beleven. De congregatie kan 'inkopen doen' bij de politie, de gemeentelijke diensten, welzijnsinstellingen etc. Ouderen kunnen binnen de congregatie zelf ook veel doen. Daarbij kunnen zij gebruik maken van bestaande netwerken. Zij kunnen beloond worden voor hun inspanningen, waarbij gewezen kan worden op de Rotterdamse Opzoomerzegels.

Een voordeel van het versterken en bundelen van de vraag is het versterkend effect op de aanbieders. De ANBO ziet echter problemen voor de belangenbehartiging. Die zal anders verlopen. Hoe zorg je ervoor dat alle ouderen bereikbaar zijn via de congregatie? Er wordt verwezen naar de OWOG-cursussen³⁴. Ouderencommissies hebben hierbij initiatief. Voordeel van de OWOG-benadering is dat de problemen aan de orde komen, waar ouderen werkelijk mee zitten. Dat zal lang niet altijd onveiligheid zijn. Thuiszorg vormt ook een belangrijk punt van aandacht. De organisatie moet er op gericht zijn dat ouderen geen angst mogen hebben voor het stopzetten van thuiszorg. Uit OWOG kunnen we leren dat het schaalniveau invloed heeft op de uitkomsten. Voor een wooncomplex leven er andere ideeën, dan voor een buurt. De vraag is echter altijd wel naar boven te krijgen met de OWOG-methode.

34 OWOG = Over Wonen voor Ouderen Gesproken

Het zichtbaar maken van de vraag vergt wel een cultuuromslag omdat ouderen denken vanuit het bestaande aanbod. Zij zullen dus vragen wat er al is. Opgemerkt wordt dat sociale veiligheid niet te koop is. Daar zal men vermoedelijk ook geen vraag over formuleren. Een deelnemer geeft hierop als reactie dat alleen al het werken met een congregatie tegemoet komt aan een veiligheidsgevoel. Immers, ouderen voelen zich meer verantwoordelijk en nemen zelf initiatief. Daardoor zullen zij zich weerbaarder gaan voelen. Een congregatie is zowel doel als middel. Maar is een congregatie niet een zeer selectieve, want actieve groep ouderen waar toe een aantal anderen niet kunnen doordringen? Veel ouderen zijn immers passief. Opgemerkt wordt dat de minder actieven serieus benaderd moeten worden, liefst door de actieve ouderen (initiatiefgroep). Daarbij kan gebruik gemaakt worden van bestaande contacten tussen die ouderen en instellingen uit het zorg- en welzijnscircuit. Ook voor de coördinator van de congregatie is hier een taak weggelegd. Isolement en eenzaamheid doorbreken zal een van de speerpunten van het congregatiebeleid moeten zijn. Ouderen zullen zich aangetrokken moeten voelen tot de congregatie door het gevoel dat het niet-verplichtend is, dat men er altijd terecht kan en dat men er alleen maar beter van kan worden. Als ouderen elkaar in een sociaal verband beter leren kennen, kunnen zij elkaar ook beter ondersteunen. Daarbij mag niet alleen over problemen worden gepraat. Je moet solidariteit zien op te bouwen tussen mensen. Tegen dit krachtige pleidooi wordt door andere deelnemers ingebracht dat het ontstaan van die solidariteit niet vanzelf zal gaan: de congregatieleden zijn tussen de 65 en 95 jaar, daar zit een hele generatie tussen. Uit een experiment zou moeten blijken of die generatiekloof met een leefbaarheidsproject valt te overbruggen. Samen zal een concreet project opgepakt moeten worden, dat niet de uitstraling heeft van iets zieligs. Niet het **probleem** is de invalshoek, maar het **doel**. Dan vecht je ergens samen vóór, niet tégen.

Als coördinatiepunt kan geopteerd worden voor bestaande kaders zoals de Wijkpost voor Ouderen en het Gecoördineerd Ouderenwerk. Ede stelt dat het congregatieproject qua organisatie altijd inpasbaar is. Je moet per geval bekijken wat het meest logische coördinatiepunt is.

De SEV vraagt wat het 'surrogaat bouwplan' kan zijn waaromheen je ouderen gezellig om de tafel krijgt. Met een 'echt' bouwplan lukt dat altijd wel, maar als het bouwplan klaar is, verwatert de congregatie. Uit Ede komt het voorstel dat dit kan lukken rondom het thema woningverbetering. Voorkomen moet worden dat men spreekt over gemeenschappelijke problemen waarmee ouderen elkaar alleen maar méér onveiligheid aanpraten. Men groepeert zoals gezegd de ouderen rond een doel, niet een probleem.

De SEV ziet parallellen met wijkbeheer dat ook procesgericht is en netwerken genereert. Tussentijdse doelen voorkomen dat bij sommigen de indruk ontstaat dat er een vaag traject wordt afgelegd. Het Oosten geeft aan dat je moet oppassen met het formuleren van eindige doelen. Vertel ouderen al op voorhand wat je wilt bereiken: een sociaal verband, iets dat aantrekkelijk is maar niet verplicht en dat op den duur kan uitgroeien tot een structureel systeem. Laat de ouderen daarop toestromen. Pas als die stroom opdroogt, ga je langs bij de mensen die 'achter hun geraniums blijven zitten'.

In de Nieuwmarktbuurt zou de congregatie zich kunnen profileren als inkoopcoöperatie. Een andere mogelijkheid is om via een wijkwerkgroep de veiligheid verder uit te bouwen. Veiligheid moet dan wel breed worden opgevat: wonen, welzijn, criminaliteitspreventie. Een aan te stellen veiligheidscoördinator is de spil van het netwerk dat het veiligheidsplan nader vormgeeft.

De ANBO haakt hierop in met de opmerking dat een SEV-project ouderen en sociale veiligheid een integrale aanpak moet hebben. Het zou moeten gaan om een zorg/dienstverleningspakket waarbij de aandacht uitgaat naar veiligheid en leefbaarheid (zie ook OWOG en de LENS-methode³⁵). Het project moet wel concreet zijn: er zou een intermediaire organisatie tussen ouderen en aanbodorganisaties moeten staan. Ede zegt hierop dat dit de onafhankelijke coördinator is die de vraag bundelt. Ook in IJsselmonde is men van mening dat de ouderengroepen grip kunnen krijgen op de aanbieders wanneer een vraagcoördinator wordt aangesteld. Men zit daar sterk om zo'n coördinator verlegen.

Wooncomplexen voor ouderen blijken niet in alle gevallen de oplossing te bieden voor het veiligheidsprobleem. Daar heersen nogal eens problemen van eenzaamheid en geringe weerbaarheid. Een woongemeenschap geeft dan schijnveiligheid. Dat geldt vooral als een woongroep, die bij aanvang vitaal was, collectief veroudert zonder instroom 'van onderaf'. Een naar leeftijd gemengde woongemeenschap heeft dit euvel per definitie niet. Wellicht kan in de toekomst bij de samenstelling van woongroepen voor ouderen meer op de leeftijdspreiding worden gelet.

De gespreksleider rondt de discussie af. Ter afsluiting wordt een rondvraag gehouden, waarin namens de SEV wordt gevraagd wie ervoor voelt om partner te worden in een experiment.

Twee kandidaten melden zich aan: Ede-West en Amsterdam-Nieuwmarkt. Deze kandidaten zullen projectplannen toesturen, die in het definitieve rapport worden verwerkt. Daarmee wordt het formele programmadeel van de expert-meeting afgesloten.

35 LENS staat voor Leefbaarheid Nieuwe Stijl: een methodiek om de visie van burgers op de wijk over ca. 20 jaar te vertalen in een maatregelenpakket. De deelnemers uit IJsselmonde hebben hier goede ervaringen mee.